

INHOUDSTAFEL

Lijst met afkortingen	xvii
Dankwoord	xxi
INLEIDING	1
1 Contextualisering en probleemstelling	1
1.1 De Oriëntatienota ‘Strafbeleid en gevangenisbeleid’ van juni 1996 als een nieuw startpunt	1
1.2 ... in reactie op de legitimiteits- en legaliteitscrisis van het gevangeniswezen	5
1.3 Ontwikkelingen in verband met de rechtspositieregeling tijdens het laatste decennium (1996-2006)	10
2 Verantwoording van (rechts)historisch onderzoek naar (de normering van) het Belgische gevangenisregime	15
3 Voorwerp van het onderzoek	22
3.1 De inhoud en vorm van de penitentiaire regelgeving en de achterliggende rationaliteiten ervan als centraal onderzoeksobject	22
3.2 Beperking tot enkele categorieën van gedetineerden	26
3.3 Afbakening in de tijd	27
3.4 Dominante onderzoeksvragen	31
4 Onderzoeksbenadering en bronnenmateriaal	32
4.1 Een inductieve benaderingswijze	32
4.2 Overzicht van de verschillende onderzoeksbronnen	33
4.2.1 Bronnen voor de analyse van de penitentiaire regelgeving	34
4.2.2 Doorwerking van de regelgeving naar de praktijk toe: een louter exemplarisch gebruik	42
4.2.3 Relevante onderzoeksbronnen voor de analyse van de ontwikkeling van penitentiaire visies en stimulerende en belemmerende factoren	45
5 Structuur van het boek	46

HOOFDSTUK 1 - EVOLUTIE VAN DE (FORMEEL-)WETTELIJKE ONDERBOUW VAN HET PENITENTIAIR REGIME EN HET LEGALITEITSVRAAGSTUK 49

1	Eerste pogingen tot remediëring van de gebrekkige formeel-wettelijke onderbouw van het detentieregime	50
2	De discussie in het kader van de herziening van het Napoleontisch Strafwetboek en de wet van 4 maart 1870	60
3	Het Algemeen Reglement van 30 september 1905	70
4	De wet van 1 mei 1913 en de legaliteitskwesitie tijdens het interbellum	74
5	Het Algemeen Reglement van 21 mei 1965 en de Algemene Instructie van 12 juli 1971	87
6	Recente parlementaire initiatieven met betrekking tot regeling van de interne en externe rechtspositie	93
	<i>Legaliteit en strafuitvoering</i>	115

HOOFDSTUK 2 - OVER DE DOORBRAAK VAN DE GEVANGENISSTRAF EN DE ONTWIKKELING VAN ACHTERLIGGENDE PENITENTIAIRE VISIES 119

1	Vilain XIII en het tuchthuis te Gent (1771-1794)	121
2	De definitieve doorbraak van de gevangenisstraf als nieuwe strafsoort op het eind van de 18 ^e eeuw (1794-1815)	130
3	Naar een eerste omvattende regeling van het inwendige gevangenisregime onder Hollands bestuur (1815-1830)	136
4	‘Morele verbetering’ als een na te streven doelstelling van de cellulaire opsluiting tijdens de 19 ^e eeuw	141
5	Kritieken op (de homogene toepassing van) het celregime op het eind van de 19 ^e eeuw en de opkomst van het sociaal verweer	149
6	De beperking van de ‘vrijheid van komen en gaan’ als kern van de vrijheidsberoving en ‘voldoende straf’ na WO II	164

7	Naar een geradicaliseerde uitwerking van het naoorlogse gedachtegoed in het kader van de Basiswet	169
8	De plaats van de intimidatie- en vergeldingsgedachte op het vlak van de externe rechtspositie <i>anno</i> 2006	176
	<i>Straf(uitvoerings)doelen en de verhouding tussen straftoemeting en strafuitvoering</i>	179

HOOFDSTUK 3 - OVER DE SAMENHANG TUSSEN PENITENTIAIRE VISIES EN (DE JURIDISCHE NORMERING VAN) HET PENITENTIAIR REGIME **181**

	AFDELING I - EVOLUTIE VAN DE SAMENLEVINGSVOORWAARDEN	183
1	Inleiding	183
2	De introductie en verdere verspreiding van het celregime doorheen de 19 ^e eeuw	183
3	Prins' visie over het gevangenisregime en aansluitende hervormingen tijdens het interbellum	207
4	De doorbraak van het gemeenschapsregime na WO II en de recente discussies in het kader van de Basiswet	220
	<i>Cellulaire afzondering vs. gemeenschapsregime</i>	227

	AFDELING II - ONTWIKKELINGEN OP HET VLAK VAN DE CLASSIFICATIE VAN GEDETINEERDEN	229
1	Inleiding	229
2	Eerste aandacht voor de classificatie van de gevangenen en gedetineerden	230
3	De hervormingen vlak na de Belgische onafhankelijkheid en de verdere evolutie doorheen de 19 ^e eeuw	233

INHOUDSTAFEL

4	Classificatievoorschriften in het A.R. van 1905 en de oprichting van bijzondere instellingen tijdens het interbellum	254
5	De ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog	271
	<i>Classificatie en specialisatie</i>	275
AFDELING III - HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN ANDERE BELANGRIJKE INTERNE REGIMECOMPONENTEN EN VAN DE EXTERNE RECHTSPPOSITIE		277
1	Inleiding	277
2	De evolutie van het penitentiair regime in de loop van de 19 ^e eeuw (1830-1905)	277
2.1	(Dis)continuïteit in de regimeconstellatie over de eeuwen heen	277
2.2	De relatieve autonomie van andere regimecomponenten ten opzichte van de samenlevingsvoorwaarden	287
2.3	Bindingen tussen penologische visies en invulling van het penitentiair regime	298
2.3.1	De gevangenis als ‘dwang’ instituut	299
	(A) Gevangenisarbeid: van doelbewuste strafverzwaring tot welgekomen regimeverzachting	300
	(B) Penitentiair onderwijs als ‘correctie’-instrument	309
	(C) De gevangenis als uitgelezen terrein voor moreel-religieuze beïnvloeding	318
2.3.2	Impact van de uitbreiding van het onderwijs en de godsdienstbeoefening op de arbeidstijd	326
2.3.3	Van ‘ <i>less eligibility</i> ’ tot normalisering	340
2.3.4	Regimedifferentiatie als afschrikingsmiddel	358
	(A) Van de notie van ‘morele categorie’ tot een exclusief juridisch demarcatie criterium (aard van de straf)	358
	(B) Leidende differentiatiecriteria op andere essentiële terreinen van het regime (voeding, kledij, <i>pistole</i>)	380
2.4	Enkele andere relevante ontwikkelingen tijdens de 19 ^e eeuw: humanisering vs. selectiviteit en dualisering	389
2.4.1	Enige aanzetten tot liberalisering of humanisering van het gevangenisregime (1855-1884)	390
2.4.2	De evolutie van het gevangenisregime rond de eeuwwisseling (1884-1905): slaan of zalven ?	399
	(A) Laat-19 ^e -eeuwse sporen van enige ‘humanisering’ van de detentiepraktijk	400

(B)	Doch ook een tendens tot ... een grotere selectiviteit en dualisering in de strafuitvoering	412
(C)	Eerste sporen van de ontwikkeling van een externe rechtspositie van gedetineerden: de invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling	427
(D)	Re-activering van de <i>patronage</i> als sluitstuk van de penitentiaire actie	433
3	De ontwikkeling van het gevangenisregime vanaf het A.R. van 1905 tot aan de Basiswet van 2005	439
3.1	Markante ontwikkelingen tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	440
3.1.1	Doorbraak van de criminele antropologie tijdens het interbellum	440
3.1.2	Uitholling van de arbeidswang maar bevestiging van de waarde van het onderwijs	450
3.1.3	(Aanzetten tot) laïcisering van de gevangenispraktijk	460
3.1.4	Naar een nieuw kantinesysteem op het eind van de jaren 1930 en wijzigingen op het vlak van een aantal andere ‘materiële’ regimecomponenten (voeding en kledij)	464
3.2	De beperking van de vrijheidsberoving tot de loutere beroving van de vrijheid van komen en gaan als leitmotiv na WO II ?	471
3.2.1	Wegwerking van de op juridische gronden gebaseerde regime-differentiatie	472
3.2.2	Verdere verzachting van het tuchtregime	473
3.2.3	Instandhouding en bevordering van de contacten met de familie	479
(A)	Familiebezoek	480
(B)	Briefwisseling met de familie	496
(C)	Invoering van de telefoon als nieuwe communicatiemiddel	500
(D)	Ontvangst van eindejaarspakketten en (financiële) steun aan de familie	502
3.2.4	Enige ‘liberalisering’ van de kantineregeling	507
3.2.5	Aansluiting bij het reguliere aanbod inzake vorming en beroepsopleiding	517
3.2.6	Facilitering van de ‘contacten met de buitenwereld’ via lektuur-aanbod, toegang tot andere media en culturele activiteiten	524
3.3	Versterking van het recht op verdediging: evolutie van de contactmogelijkheden met advocaten	537
3.3.1	Toestand in de loop van de 19 ^e eeuw	537
3.3.2	Verruimde mogelijkheden na W.O. II	541
3.3.3	Ontwikkelingen na het Algemeen Reglement van 1965	549
3.4	De arbeidswang als opmerkelijke constante in twee eeuwen detentiepraktijk vs. enige versoepelingen na WO II	551

INHOUDSTAFEL

3.5	Over de (verdere) ontwikkeling van alternatieve executiemodaliteiten en van zgn. ‘progressiviteit’ in de strafuitvoering na 1888	557
3.6	De verdere ontwikkeling van de ‘criminele antropologie’ na WO II	572
3.6.1	De rol van de penitentiaire antropologie tot de jaren 1970	572
3.6.2	Implicaties van de Staatshervorming van het begin van de jaren 1980	577
4	De regeling van het penitentiaire regime door de Basiswet Gevangeniswezen ... van 12 januari 2005	586
4.1	Motiveringsplicht en beklagmogelijkheid	591
4.2	Naar een regeling van ‘rechten’ van gedetineerden	595
4.2.1	Materiële detentievoorwaarden	596
4.2.2	Contacten met de buitenwereld	599
(A)	Briefwisseling	600
(B)	Bezoek	600
(C)	Telefoon	606
4.2.3	Beleving van godsdienst en levensbeschouwing	607
4.2.4	Vorming en vrijetijdsbesteding	608
4.2.5	De regeling van de penitentiaire arbeid	611
4.2.6	Sociale hulp- en dienstverlening	620
4.2.7	Rechtshulpverlening	621
4.2.8	Tuchtregime	624
(A)	Doelstelling en algemene beginselen	624
(B)	Tuchtrechtelijke inbreuken	626
(C)	Tuchtsancties	628
(D)	Definitie en draagwijdte van de tuchtsanctie van ‘opsluiting in de strafcel’	631
(E)	Draagwijdte van de tuchtsanctie van ‘afzondering in de aan de gedetineerde toegewezen verblijfsruimte’	636
(F)	Specifieke regels inzake toemeting van tuchtsancties	637
	<i>Van intimidatie en strafdifferentiatie naar normalisering, individualisering en progressiviteit in de strafuitvoering</i>	640

HOOFDSTUK 4 - OVER BELEMMERENDE EN STIMULERENDE FACTOREN BIJ DE IMPLEMENTATIE VAN EEN NIEUW PENITENTIAIR IDEEËNGOED 649

1	Inleiding	649
2	Discussies met betrekking tot het celregime tijdens de eerste decennia na	

de Belgische onafhankelijkheid	653
2.1 Het debat tijdens het eerste decennium na de Belgische onafhankelijkheid (1830-1844)	654
2.2 Relevante ontwikkelingen vanaf halverwege de jaren 1840	663
2.2.1 De parlementaire discussie over de justitiebegroting eind 1843 - begin 1844	663
2.2.2 Het wetsontwerp van 3 december 1844 en de reacties erop	677
2.2.3 Het parlementaire debat naar aanleiding van de herziening van het Strafwetboek en de totstandkoming van de wet van 4 maart 1870	684
3 Stimulerende en belemmerende factoren bij de hervormingen vlak na de Eerste Wereldoorlog	702
4 Impulsen voor de doorbraak van het gemeenschapsregime en de liberalisering van het regime na WO II	714
5 Vertaling van de notie ‘rechten van gedetineerden’ naar formele wetgeving toe aan het begin van de 21 ^e eeuw	728
<i>Impulsen voor en remmen op penitentiaire beleidsvoering</i>	743
HOOFDSTUK 5 - ANDERE STURENDE RATIONALITEITEN BIJ DE PENITENTIAIRRECHTELIJKE NORMERING DAN PENITENTIAIRE VISIES	749
AFDELING I - ECONOMISCHE OVERWEGINGEN	751
1 Personeelsorganisatie en toekenning van winstaandelen	753
1.1 Afscheiding en reünie van de ‘dienst der werken’ met de ‘inwendige dienst’ binnen het kader van de penitentiaire personeelsorganisatie	754
1.2 Het gevangenispersoneel als belanghebbende partner bij de penitentiaire arbeid: het voorbeeld van de zgn. <i>tantième</i> -regeling	758
2 Veruitwendiging van het economisch belang op het vlak van de interne organisatie van het arbeidsregime	773
2.1 Recuperatie van de onderhoudskost via afhoudingen op de opbrengst van de gevangenisarbeid	774

INHOUDSTAFEL

2.1.1	De ontwikkeling van het (relatief) aandeel van gedetineerden in de opbrengst van de gevangenisarbeid	774
2.1.2	Vaststelling van de (absolute) arbeids- of aannemingsprijs	793
2.1.3	Externe economische factoren en de evolutie van de arbeids- of aannemingsprijs en andere materiële aspecten van het detentie-regime (kantine, voeding, kledij)	798
2.1.4	Selectie van gedetineerden en beperking van de arbeidstijd voor specifieke werkzaamheden in functie van de toe te kennen vergoeding	823
2.2	De aard van de penitentiaire arbeid en de problematiek van de concurrentie met de private industrie	828
3	Het parlementaire debat rond het voorstel van Basiswet: krappe overheidsmiddelen en/of investeringsbereidheid van overheidswege als belemmerende factor ?	848
	<i>De penitentiaire arbeid in het spanningsveld van geven en nemen</i>	856
	AFDELING II – OVERBEVOLKINGSPROBLEMEN	861
1	Inleiding	861
2	De aanwezigheid van problemen van overbevolking in de loop van de 19 ^e eeuw en aangereikte ‘oplossingen’	861
3	Het fenomeen van de penitentiaire inflatie na WO II en actuele beheersingsmaatregelen	877
4	De idee tot installatie van een zgn. maximumcapaciteit in recente wetgevende initiatieven	893
	<i>Overbevolking in de gevangenis: op zoek naar een multilaterale oplossing</i>	909
	AFDELING III – VEILIGHEIDSIMPERATIEVEN	913
1	Inleiding	913
2	Aandacht voor het aspect ‘veiligheid’ bij de normering van het penitentiair regime in de loop van de 19 ^e eeuw	915
3	Geringe penitentiairrechtelijke normering in verband met de veiligheid tijdens het interbellum	925

4	Intensifiëring van de belangstelling voor de veiligheidsproblematiek na de Tweede Wereldoorlog	928
4.1	Nieuwe veiligheidsvoorschriften met betrekking tot het interne regime	930
4.2	Verlating van een strikte veiligheidslogica op sommige andere gebieden van het interne regime	949
4.3	De introductie van bijzondere detentieregimes vanuit oogpunt van veiligheid	958
5	De benadering van de veiligheidsproblematiek in de Basiswet	963
5.1	Interne regimebedeling in relatie tot veiligheidsimperatieven	963
5.2	Individueel bijzonder veiligheidsregime en bijzondere veiligheidsmaatregelen	981
5.3	Tuchtrechtelijk regime	983
	<i>Veiligheid vs. regimaire handelingsvrijheid tijdens de detentie</i>	988
AFDELING IV - HET RECHT OP VERDEDIGING EN HET VERMOEDEN VAN ONSCHULD <i>VS.</i> NOODWENDIGHEDEN VAN HET GERECHTELIJK ONDERZOEK		993
1	Inleiding	993
2	Uitgangssituatie in het Algemeen Reglement van 6 november 1855	996
2.1	Een geprivilegieerde positie van de beklaagden in vergelijking met het gevangenisregime der veroordeelden	997
2.2	Beperkingen aan het detentieregime van beklaagden	1001
3	Latere ontwikkeling van het detentieregime van ‘beklaagden’	1002
3.1	Inkrimping, verlies of consolidatie van de meer begunstigde positie der beklaagden	1002
3.2	Het verbod van vrij verkeer en de algemene bevoegdheid van de onderzoeksrechter op basis van het Wetboek van Strafvordering	1025
4	De regeling van het regime van de verdachten (en de mogelijkheid tot modulering ervan) in de Basiswet	1031
	<i>Regime van voorlopig gehechten en veroordeelden quasi gelijkgeschakeld</i>	1039

HOOFDSTUK 6 - DE POSITIE VAN ENKELE PROMINENTE ACTOREN OP HET VLAK VAN DE REGIMEBEDELING NADER BESCHOUWD **1043**

1	Inleiding	1043
2	Tussenkomsst van de (gerechtelijke) overheden in de regimebedeling ten aanzien van gedetineerden opgesloten in het kader van het (gerechtelijk) onderzoek	1044
2.1	Plaats en rol van de onderzoeksrechter	1044
2.2	Beslissingsruimte voor het Openbaar Ministerie	1057
2.3	De regimebedeling ten aanzien van voorlopig gehechten: enkel een zaak van de gerechtelijke overheden ?	1059
3	Interveniërende actoren in het kader van de uitvoering van veroordelingen tot vrijheidsberovende straf	1060
3.1	Actoren en hun beslissingsbevoegdheden met betrekking tot de interne regimebedeling	1061
3.1.1	De rol van de burgemeesters en provinciegouverneurs	1064
3.1.2	De ‘zwanenzang’ van de bestuurscommissies en de groeiende ‘macht’ van de gevangenisdirecties	1069
	(A) Oorspronkelijke taken en bevoegdheden van de ‘bestuurscommissies’	1070
	(B) Afbrokkeling van de ‘machtspositie’ van de bestuurscommissies vanaf halverwege de 19 ^e eeuw	1077
	(C) Toenemende beslissingsbevoegdheid voor de gevangenisdirecties na 1905 en latere herwaardering van de rol van de bestuurscommissies	1088
3.2	Bevoegdheidsverdeling met betrekking tot de externe rechtspositie van veroordeelden	1094
3.2.1	Pleidooi voor een sterkere betrokkenheid van de rechter bij de strafuitvoering	1095
3.2.2	Voorstellen inzake keuze van de beslissingsinstantie en aard van de procedure	1098
3.2.3	‘Revolutionaire’ ontwikkelingen tijdens het laatste decennium	1106
	<i>Positie en regime van gedetineerden: de verhouding tussen gerechtelijke en administratieve overheden</i>	1113

EINDCONCLUSIES	1117
I. De ‘Oriëntatienota strafbeleid en gevangenisbeleid’ (1996) ... tien jaar later	1117
II. Parlementaire bemoeienissen met de (juridische normering van de) strafuitvoeringsproblematiek	1119
III. Overvloed aan juridische voorschriften en gebrek aan codificatie en coördinatie	1121
IV. Het beginsel van de hiërarchie der (rechts)normen in verdrukking	1123
V. De doelstellingen bij de uitvoering van de vrijheidsstraf en de rechtsbescherming van gedetineerden als hedendaagse centrale idee bij de juridische normering van het penitentiair regime	1125
A. Evoluerende penitentiair-penologische visies	1126
B. De relatieve autonomie van de fase van de strafuitvoering ten opzichte van de straftoemeting	1129
C. Binding tussen penitentiair-penologisch concept en (juridische normering van het) gevangenisregime	1131
1° Intimidatie en morele verbetering als doelstellingen bij de strafuitvoering in de loop der 19 ^e eeuw	1132
2° De regimeconstellatie en samenlevingsvoorwaarden in relatie tot andere regimecomponenten	1134
3° Enkele nadere beschouwingen in verband met de Basiswet en de wet inzake de externe rechtspositie	1135
VI. Andere sturende rationaliteiten bij de juridische normering van het penitentiair regime	1137
A. Economische overwegingen	1138
B. Overbevolkingsproblemen	1141
C. Veiligheidsimperatieven	1146
D. Vermoeden van onschuld vs. belangen van het gerechtelijk onderzoek	1149
VII. De verhouding tussen de uitvoerende en de rechterlijke macht met betrekking tot de interne regimebedeling en de externe rechtspositie	1151

INHOUDSTAFEL

Tot slot	
Twee eeuwen normeringsgeschiedenis van het Belgisch penitentiair regime: een verhaal van continuïteit en discontinuïteit	1154
BRONNENMATERIAAL	1157
I. Rechtsbronnen	1157
A. Voorwerp en verantwoording van de presentatiestijl	1157
B. Methode van dataverzameling	1159
C. Toelichting bij de wijze van presentatie	1159
D. Lijst met afkortingen	1162
II. Aangehaalde literatuur	1165